

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

LANCE BENNETT, *Ειδήσεις. Η πολιτική των ψευδαισθήσεων*, Μτφρ. Β. Λιαπής - Κ. Πάρη, επιμ. Σ. Δημητριάδου, Γ. Καρακούκα, εκδ. Δρομέας, Αθήνα 1999, 394 σελ.

MURRAY EDELMAN, *Η κατασκευή του πολιτικού θεάματος*, Μτφρ. Α. Κόρκα, Επιμέλεια-Πρόλογος Ν. Δεμερτζή, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1999, 239 σελ.

Η προεκλογική εκστρατεία των κομμάτων ενόψει των εκλογών της 9ης Απριλίου θα μπορούσε να χρησιμεύσει σαν πεδίο προβολής των όσων εκτίθενται στα βιβλία των Bennett και Edelman. Η συσχέτιση της δομής του πολιτικού τοπίου με τα ΜΜΕ είναι μια σχετικά παλιά ιδέα. Από τους πρώτους που εστίασαν την προσοχή τους στο φαινόμενο ήταν ο Βάλτερ Μπένγιαμιν, για τον οποίο η πιο σημαντική επίδραση των ΜΜΕ είναι πως συμβάλλουν στην αισθητικοποίηση της πολιτικής, στη «μετάφραση» των πολιτικών προβλημάτων σε αισθητικές αφηγήσεις.

Θεωρητικοί και ερευνητές της πολιτικής επιστήμης έρχονται να διερευνήσουν ακόμα περισσότερο αυτό το πεδίο, προτείνοντας ταυτόχρονα και νέους τρόπους ερμηνείας του «παιχνιδιού» της πολιτικής επικοινωνίας, και ειδικότερα των ειδήσεων. Στο πλαίσιο αυτό παρουσιάζουμε τα προαναφερθέντα βιβλία που εκδόθηκαν πρόσφατα στα ελληνικά.

1. ΟΙ ΥΠΑΡΚΤΕΣ ΕΙΔΗΣΕΙΣ - ΑΠΕΙΛΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Η επιλογή των ειδήσεων εκ μέρους του Lance Bennett ως αντικειμένου ανάλυσης δεν είναι διόλου τυχαία. Όπως υποστηρίζει, οι ειδήσεις είναι ο *πολιτικός πυλωρός* των ΜΜΕ, που επιτρέπει σε ορισμένες απόψεις να φτάνουν στο κοινό και σε άλλες όχι. Έτσι οι ειδήσεις δεν αντανακλούν απλώς την πολιτική πραγματικότητα, αλλά τη

διαμορφώνουν, την κατασκευάζουν κιόλας, αποτελούν μέρος της.

Ο μίτος της ανάλυσής του θα μπορούσε να συνοψιστεί ως εξής. Η πραγματικότητα της εξουσίας στην Αμερική δεν ανταποκρίνεται στο *ιδεατό μοντέλο*, σύμφωνα με το οποίο ο ρόλος των ΜΜΕ είναι να ελέγχουν αν οι πολιτικοί ηγέτες είναι συνεπείς προς τη λαϊκή εντολή. Αντίθετα, οι πολιτικοί ηγέτες, με την καθοριστική συνδρομή των ΜΜΕ έχουν συγκεντρώσει μεγάλη *πολιτική ισχύ*, περιορίζοντας τον έλεγχο και την κριτική εκ μέρους των πολιτών. Το εγχείρημα αυτό επιτυγχάνεται με τη διαμόρφωση των ειδήσεων ως *ψυχαγωγικού είδους* και όχι ως μορφής πολιτικής επικοινωνίας, περιορίζοντας το εύρος των απόψεων και το βάθος της ανάλυσης στις πολιτικές ειδήσεις – γεγονός που οδηγεί στην πολιτική απόθια. Η πολιτική πραγματικότητα διαμορφώνεται και ταυτόχρονα παραμορφώνεται από τη χειραγώγηση των ΜΜΕ και την κατασκευή των ειδήσεων.

Με τη βοήθεια πλήθους στοιχείων, εμπειρικών ερευνών, δειγματοληπτικών μελετών κλπ., όπως σε κάθε βήμα της ανάλυσής του έτσι στην αρχή, τεκμηριώνει πως η εξουσία (στη σύγχρονη Αμερική), εξαρτάται από τις επικοινωνιακές στρατηγικές προϊόντων οποιών είναι και οι ειδήσεις. Η σύγχρονη πολιτική έχει κατακυριευτεί και επηρεάζεται από τα ΜΜΕ, είναι πλέον *δημοσιογραφοκεντρική*. Τα γεγονότα και οι ηγέτες πρώτα κατασκευάζονται (ή προετοιμάζονται) στις ειδήσεις και μετά γίνονται πραγματικότητα. Οι ειδήσεις διαμορφώνονται μέσα από ένα πυκνό πλέγμα αλληλεπιδράσεων μεταξύ των πολιτικών, των δημοσιογράφων και του κοινού. Ποιο είναι αυτό; Συνοπτικά θα μπορούσε να αποδοθεί ως εξής:

Οι πολιτικοί προσπαθούν να παρουσιάζουν τα γεγονότα με τρόπο αρεστό στο κοινό. Τα μηνύματα που κατασκευάζουν για το σκοπό αυτό είναι πλήρως ελεγχόμενα γεγονότα ή *ψευδογεγονότα* (π.χ. περιοδείες, αντιμετώπιση κρίσεων), *μερικώς ελεγχόμενα γεγονότα* (π.χ. συνεντεύξεις Τύπου) και *ανεξέλεγκτα γεγονότα* (π.χ. αποκαλύψεις σκανδάλων) τα οποία προσπαθούν να μετατρέψουν σε πλήρως ή μερικώς ελεγχόμενα. Σημαντικό ρόλο παίζουν τα *σύμβολα* που χρησιμοποιούν. Επιλέγουν λέξεις και εικόνες που είναι θολές και αόριστες, που ωραιοποιούν την κατάσταση και επιτρέπουν θετικούς για τους ίδιους συνειρμούς.

Οι πολιτικοί κατασκευάζουν στις ειδήσεις την επιθυμητή εικόνα της πραγματικότητας με ορισμένες τεχνικές: *τη σύνθεση του μηνύ-*

ματος (μια φράση-κλειδί, όπως λ.χ. *New Deal*), την *υπεροχή του μηνύματος* (την επανάληψη από όλα τα ΜΜΕ ώστε να γίνει πολύ γνωστή) και την *αξιοπιστία του μηνύματος* (επίκληση επιχειρημάτων, αποδεικτικών στοιχείων κλπ.). Η χειραγώγηση των ειδήσεων δεν περιορίζεται όμως μόνο στη διοχέτευση προς τα ΜΜΕ «φιλικών» προς τους ηγέτες μηνυμάτων. Όταν καθίσταται απαραίτητο δε διστάζουν να *εκφοβίσουν* (με ποικίλες μεθόδους, παραδείγματα των οποίων ο Bennett παραθέτει) τους δημοσιογραφικούς οργανισμούς ή τους ίδιους τους δημοσιογράφους. Έτσι επιτυγχάνουν να ελέγχουν ένα μεγάλο ποσοστό των ειδήσεων (και είναι εκπληκτικό το μέγεθός τους), να καθορίζουν την ημερήσια διάταξη (ατζέντα) των κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων (περιορίζοντας σημαντικά το εύρος τους), καθώς και τις λύσεις σε αυτά τα προβλήματα. Επιπλέον, επιτυγχάνουν να προβάλλονται αρνητικά οι κοινωνικές ομάδες που εναντιώνονται στην επίσημη πολιτική.

Ο συγγραφέας υποστηρίζει πως η χειραγώγηση των ειδήσεων δεν είναι προϊόν συνωμοσίας. Τότε όμως ποιες αιτίες και ποιες συνθήκες οδηγούν στην κατασκευή και στη χειραγώγηση των ειδήσεων; Για τον Bennett οι ειδήσεις έχουν γίνει μια ακόμη μορφή ψυχαγωγίας, όπως τα υπόλοιπα ψυχαγωγικά προγράμματα, στα οποία διαπλέκονται αδιάκριτα η (πολιτική) πραγματικότητα και η μυθοπλασία. Για την ακρίβεια είναι μείγμα *πληροφόρησης και ψυχαγωγίας* (infotainment). Κάθε είδηση δομείται και μεταδίδεται σαν *στόρι*, σαν δραματική ιστορία, ακόμα και όταν πρόκειται για ζωντανές συνδέσεις (π.χ. ο πόλεμος του Κόλπου). Τα πλέον σημαντικά χαρακτηριστικά των ειδήσεων ως ψυχαγωγικού είδους είναι: α) η *προσωποποίηση*, β) η *δραματοποίηση*, γ) η *αποσπασματικότητα*, και δ) η *κανονικοποίηση*. Πώς όμως, από πού προκύπτουν τα χαρακτηριστικά του infotainment; Περνώντας στην επόμενη φάση, εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους οι δημοσιογράφοι συλλέγουν και κατασκευάζουν τις ειδήσεις.

Τα ΜΜΕ ως ιδιωτικές επιχειρήσεις που αποσκοπούν στην εξαγωγή κέρδους, έχουν κάθε λόγο να μεγιστοποιούν την ακροατικότητα απευθυνόμενα στην *περιέργεια* του κοινού, και όχι στις ανάγκες της Δημοκρατίας. Αυτό επιτυγχάνεται με τις *πρακτικές συγκέντρωσης των ειδήσεων* – τις τυποποιημένες καθημερινές δραστηριότητες των δημοσιογράφων και την κάλυψη όλων των θεμάτων με τον ίδιο τρόπο (το *στόρι*), γεγονός στο οποίο συμβάλλουν η έλλειψη χρόνου, η ανάγκη μείωσης του κόστους κλπ. Οι *πιέσεις*

που δέχονται οι δημοσιογράφοι συμβάλλουν στη δραματοποιημένη τυποποίησή τους. Τέτοιες πιέσεις δέχονται από τις πηγές των ειδήσεων (τους πολιτικούς). Οι δημοσιογράφοι δέχονται ακόμα πιέσεις από τους δημοσιογραφικούς οργανισμούς στους οποίους εργάζονται. Το υλικό των ειδησεογραφικών πρακτορειών που χρησιμοποιούν είναι ήδη τυποποιημένο. Οι σύμβουλοι των ΜΜΕ προσαρμόζουν την εμφάνιση, τον τρόπο ομιλίας κλπ. των δημοσιογράφων στις απαιτήσεις του κοινού που καταγράφουν οι δημοσκοπήσεις. Τα αισθητικά πρότυπα γίνονται το κριτήριο με το οποίο φιλτράρονται οι ειδήσεις. Έτσι οι ειδήσεις που εκπέμπονται από τα διαφορετικά ΜΜΕ, διαφέρουν μόνο στη μορφή (στη «συσκευασία»). Πιέσεις όμως ασκούνται στους δημοσιογράφους και από τους συναδέλφους τους, με τους οποίους αναπτύσσουν κοινή στάση προς τα γεγονότα και τις πηγές των ειδήσεων.

Στη δραματοποίηση των ειδήσεων συμβάλλουν και οι νόρμες και κώδικες συμπεριφοράς των δημοσιογράφων. Η νέα νόρμα που αντικατέστησε την αντικειμενικότητα (μας και όλοι αντιλαμβάνονται ότι δεν υπάρχει τέτοια, αφού κάθε θεατής βλέπει τα πράγματα από τη δική του σκοπιά και ιδεολογία), είναι η αμεροληψία. Η αμεροληψία είναι όρος πιο θολός, αλλά και συμβατός με τις προσωποποιημένες ειδήσεις. Στην αμερόληπτη παρουσίαση των πολιτικών γεγονότων προβάλλονται κατά κανόνα οι δύο πιο γνώριμες, πιο οικείες, (α)όψεις για τα γεγονότα. Η τρίτη ματιά σχεδόν αποκλείεται ή μπορεί να επισύρει και την οργή της εξουσίας. Ο όποιος ανταγωνισμός αναπτύσσεται μεταξύ των δημοσιογράφων και των πολιτικών είναι τελετουργικός και όχι ουσιαστικός. Η επιθετικότητα των δημοσιογράφων είναι εικονική.

Γιατί το κοινό δέχεται τις ειδήσεις και τις χρησιμοποιεί ως ψυχαγωγία; Ο Bennett υποστηρίζει ότι οι ειδήσεις επηρεάζουν τους ανθρώπους, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι τους κάνουν πλήση εγκεφάλου (το λιγότερο γιατί είναι δέκτες αντικρουόμενων απόψεων). Τους επηρεάζουν με την έννοια ότι είναι δέκτες των πολιτικών μηνυμάτων και όχι πολιτικά ενεργοί. Τους κάνει παθητικούς ο ίδιος ο τρόπος επικοινωνίας. Οι άνθρωποι είναι απομονωμένοι από τα πολιτικά γεγονότα και πληροφορούνται γι' αυτά από τα ΜΜΕ. Το πιο ασήμαντο γεγονός (π.χ. ένα μεμονωμένο έγκλημα) μέσω της καθολικής του διάδοσης γενικεύεται και αποκτά το χαρακτηριστικό κοινωνικού προβλήματος, γεγονός που παρασύρει τον πολιτικό κόσμο στη διατύπωση πολιτικών λύσεων. Το κοινό ερμη-

νεύει με τον δικό του τρόπο τις ειδήσεις και αυτό εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες (το προσωπικό συμφέρον, η γνώμη των φίλων κλπ.). Αν αποφασίσει να εμπλακεί πολιτικά, θα αντιμετωπίσει την πραγματικότητα με τους όρους που την κατασκευάζουν οι ειδήσεις. Έτσι μπορεί να μην υιοθετεί το κοινό τις απόψεις των ειδήσεων, όμως οι ειδήσεις επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο αυτό σκέφτεται.

Αν και ο Bennett θεωρεί ότι οι ειδήσεις οδηγούν στη συσσώρευση τεράστιας πολιτικής ισχύος στους ηγέτες, στην απάθεια των πολιτών και στην απομάκρυνση από το ιδεατό μοντέλο της δημοκρατίας, εντούτοις (κι αυτό ηχεί πλέον παράδοξα) θεωρεί ότι η κατάσταση είναι *αναστρέψιμη*. Πώς; Αν δεχτούν όλοι την *ποιότητα της πολιτικής δημοσιογραφίας* (την οποία θεωρητικά και επικαλούνται). Γι' αυτό και προτείνει μια σειρά από ενέργειες στους πολιτικούς, στους δημοσιογράφους και στους πολίτες, η τήρηση των οποίων θα βοηθούσε, κατά τη γνώμη του, στην αποκατάσταση του μοντέλου της Δημοκρατίας.

2. ΠΟΣΟ ΔΙΚΙΟ ΕΧΕΙ Ο BENNETT;

Η ανάλυση του Bennett χρησιμοποιεί ιδέες που σε μεγάλο βαθμό είναι γνωστές στην κοινωνική θεωρία και έρευνα. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι ο καθοριστικός ρόλος των ΜΜΕ (και η υπερπραγματικότητα που δημιουργούν) είναι θέμα που διαπραγματεύεται για πάνω από 30 χρόνια ο Jean Baudrillard. Η μετατροπή της πολιτικής σε δημοσιογραφοκεντρική έχει πολλές φορές αναλυθεί στη σχετική αμερικανική βιβλιογραφία. Η θεωρία σύμφωνα με την οποία ο λόγος των ΜΜΕ στο σύνολό του έχει κατά βάση αισθητικές λειτουργίες, δημιουργεί στερεότυπα και συμβάλλει στην παντοδυναμία των ηγετών, έρχεται από τις αναλύσεις της *Κριτικής Θεωρίας* και ιδιαίτερα εκείνες του Adorno. Η συμβολή των ΜΜΕ στη δημιουργία στερεοτύπων έχει δείχτει κατ' επανάληψη στις έρευνες της *Cultivation Theory*. Η ημερήσια διάταξη ως λειτουργία των ΜΜΕ είναι γνωστή από παλιά. Άγνωστη δεν είναι ούτε η άποψη ότι το κοινό ερμηνεύει τα μηνύματα των ΜΜΕ με τον δικό του τρόπο, που ακουμπά σε όλη την ερμηνευτική παράδοση και τις πολλαπλές εκδοχές της. Αλλά και η πεποίθηση ότι το πολιτικό σύστημα στη Δημοκρατία υπακούει σε κάποιο ιδεατό μοντέλο, ενώ οι όποιες

παρεκβάσεις μπορεί και πρέπει να εξαλειφθούν, έρχεται από το δομικό λειτουργισμό.

Η συμβολή του Bennett εντοπίζεται στο γεγονός ότι αντιλαμβάνεται τη διαμόρφωση των ειδήσεων ως διαδικασία στην οποία συμμετέχουν αυτόνομα, επιδιώκοντας τους σκοπούς τους, όλοι οι παράγοντες της πολιτικής επικοινωνίας, αλλά μέσα σε περιοριστικά πλαίσια που διαμορφώνονται από την επιχειρηματική βάση των ΜΜΕ, την αποστασιοποίηση των πολιτών από την πολιτική και τη γραφειοκρατικοποίηση της δημοσιογραφικής δραστηριότητας. Ο Bennett επιχειρεί μια σύνθεση όλων των παραγόντων στην πράξη και γι' αυτό, από τη μια πλευρά, επιχειρεί τη σύνθεση διαφορετικών μεταξύ τους προσεγγίσεων, ενώ, από την άλλη, εξετάζει το πρόβλημα «από τα μέσα», αποφεύγοντας τους εύκολους αναγωγισμούς και τις αφοριστικές αποφάνσεις. Η κατεύθυνση αυτή είναι ενθαρρυντική, όχι όμως απαλλαγμένη από αδυναμίες. Είναι δε αξιοσημείωτο ότι η ανάλυση του Bennett μπορεί να διαβαστεί και ανάποδα – ως εγχειρίδιο για τη χειραγώγηση και την κατασκευή των πολιτικών ειδήσεων, ως οδηγός κατασκευής infotainment.

Από την ανάλυση του Bennett απουσιάζει η υπαρκτή κοινωνική και πολιτική δομή. Απόρροια αυτού είναι να προτείνει τρόπους ανασυγκρότησης της μαζικής επικοινωνίας, που θα μπορούσαν να επαναφέρουν στην πράξη το ιδεατό μοντέλο της Δημοκρατίας. Όμως δεν καταδεικνύει γιατί οι ηγέτες επιχειρούν τη συσσώρευση πολιτικής ισχύος με τη χειραγώγηση των ειδήσεων, αφού έχουν κατά βάθος κοινότητα συμφερόντων με τους πολίτες τους οποίους το infotainment θέτει σε πολιτικό παροπλισμό. Ενώ δέχεται ότι έχει αλλάξει η δομή του πολιτικού συστήματος και αναζητά τις αιτίες στην υπαρκτή μαζική επικοινωνία, επικαλείται ως δομή του πολιτικού συστήματος εκείνη που περιέχεται στην ιδεατή μορφή του. Κάτι που επιβεβαιώνεται από την απουσία ρητής διάκρισης μεταξύ της πραγματικότητας και της κατασκευής της.

Η απουσία της υπαρκτής κοινωνικής και πολιτικής δομής είναι εμφανής και στην ανάλυση του infotainment. Ο συγγραφέας περιορίζει τα χαρακτηριστικά του στις ειδήσεις, αδιαφορώντας για το γεγονός ότι είναι δομικά χαρακτηριστικά του λόγου συνολικά των ΜΜΕ, και ιδιαίτερα των οπτικοακουστικών. Ο Baudrillard, τον οποίο άλλωστε επικαλείται για να θεμελιώσει την άποψή του για τη δημοσιογραφοκεντρική πολιτική, είναι γνωστό ότι συνδέει την αισθητικοποίηση της κοινωνικής ζωής με τον καταναλωτισμό, και τη

συνάδουσα με αυτόν ανάπτυξη μιας συμβολικής αξίας – τη διαμόρφωση δηλαδή μιας υπερπραγματικότητας.

Για τους ίδιους λόγους δεν είναι αρκετά πειστική η εξήγηση πως η απομόνωση του κοινού είναι η αιτία να βλέπουν οι αποδέκτες τις πολιτικές ειδήσεις ως ψυχαγωγία. Αν οι ειδήσεις είχαν άλλη μορφή, θα έπαυαν να είναι infotainment, από τη στιγμή που συνυπάρχουν με ποικίλα και ετερόκλητα προγράμματα, γεγονός που από μόνο του προσδίδει αισθητικό χαρακτήρα στη ροή μηνυμάτων που προσλαμβάνει το κοινό; Η απουσία τέτοιων ειδήσεων (παρότι υπάρχουν δημοσιογράφοι που θα τις υποστήριζαν) είναι ένα έμμεσο στοιχείο, ενδεικτικό για την αντιδημοτικότητά τους, άρα και για την έλλειψη ενδιαφέροντος εκ μέρους του κοινού για θεματικές, αναλυτικές κλπ. ειδήσεις.

3. ΕΙΔΗΣΕΙΣ: ΠΑΡΑΠΟΙΗΣΗ Ή ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ;

Αν ο Bennett θεωρεί πως οι κατασκευασμένες ειδήσεις συμβάλουν στην κατασκευή της πολιτικής πραγματικότητας, ο Edelman πηγαίνει ακόμα πιο μακριά. Για τον Edelman οι ειδήσεις είναι αναμφίβολα κατασκευασμένες. Μόνο που και η *πολιτική πραγματικότητα* είναι κι αυτή *προϊόν κατασκευής*, γι' αυτό και οι ειδήσεις ούτε περιγράφουν αντικειμενικά ούτε παραποιούν την υποτιθέμενη αντικειμενική πραγματικότητα. Η πολιτική παράγεται σαν σύνολο πεποιθήσεων και ενεργειών που δεν περιστρέφονται γύρω από αντικειμενικές αλήθειες αλλά, αντίθετα, είναι εκτεθειμένες στην ερμηνεία, στην ανακατασκευή, στην απόρριψη, και δεν αντιμετωπίζονται (ούτε αντιμετωπίζουν τα γεγονότα) μόνο ορθολογικά, αλλά εξίσου και συναισθηματικά. Οι ειδήσεις και τα ΜΜΕ είναι ένας παράγοντας που συμβάλλει στη συγκρότηση του *πολιτικού θεάματος*, όπως οι πολιτικοί αλλά και οι κοινωνικές ομάδες που ερμηνεύουν τα γεγονότα και συγκροτούν δικούς τους κόσμους.

Αυτό συμβαίνει επειδή η *γλώσσα κατασκευάζει τον κοινωνικό κόσμο* που βιώνουν οι άνθρωποι, και δεν είναι απλά περιγραφή μιας πραγματικότητας που είναι ανεξάρτητη από τη γλώσσα. Οι άνθρωποι βιώνουν τα γεγονότα μέσω της γλώσσας, βιώνουν την ίδια τη γλώσσα. Η πολιτική πραγματικότητα είναι η *πολιτική γλώσσα*. Η πολιτική γλώσσα που χρησιμοποιείται υποδηλώνει την

άποψη του ομιλητή. Η *ιδεολογία και οι κοινωνικές συνθήκες* (κοινωνική τάξη, εθνικότητα, φυλή, φύλο, κλπ.), οι εμπειρίες ορίζουν τη σημασία που προσδίδουν οι άνθρωποι στα γεγονότα, γι' αυτό και οι κόσμοι και οι πραγματικότητες που κατασκευάζουν οι άνθρωποι είναι περισσότερες από μία. Για το λόγο αυτό δεν μπορεί να αποδειχθεί το αληθές καμιάς από τις πολλαπλές ερμηνείες που δίνονται στα γεγονότα. Από την άλλη πλευρά, η γλώσσα δεν κατασκευάζει μόνο τις πολιτικές πραγματικότητες, αλλά και τους ανθρώπους που τη χρησιμοποιούν. Με την αποδοχή και τη χρήση μιας γλώσσας τα άτομα αποκτούν και ανάλογη ιδεολογία, ρόλο και αυτοαντίληψη. Οι ειδήσεις, όπως και η πολιτική γλώσσα γενικότερα, κατασκευάζουν τα πολιτικά προβλήματα και τις λύσεις τους, τους πολιτικούς ηγέτες και τις αρετές της ηγεσίας, τους πολιτικούς εχθρούς, εντέλει την ίδια την πολιτική πραγματικότητα την οποία έχει ως αντικείμενο η κοινωνική και πολιτική ανάλυση.

Για τον Edelman τα *κοινωνικά προβλήματα είναι κατασκευές* του λόγου και ενισχύουν τις ιδεολογίες που τα παράγουν. Αυτή είναι η αιτία ώστε ορισμένες καταστάσεις να βαφτίζονται ως κοινωνικά προβλήματα (π.χ. η φτώχεια), ενώ άλλες ως φυσιολογικά φαινόμενα. Οι ειδήσεις, σε μεγάλο βαθμό, παρουσιάζουν τέτοια προβλήματα, ενώ αποσιωπούν τις συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ των κοινωνικών ομάδων που βλάπτονται ή ωφελούνται από τα προβλήματα. Οι ερμηνείες όμως των κοινωνικών προβλημάτων ποικίλουν ανάλογα με τα συμφέροντα και την ιδεολογία των κοινωνικών ομάδων. Η πολιτική γλώσσα και οι ειδήσεις δεν κατασκευάζουν μόνο τα κοινωνικά προβλήματα αλλά και τις κρίσεις, όπως και το διαχωρισμό της κρίσης από το πρόβλημα.

Όπως κατασκευάζονται τα κοινωνικά προβλήματα, έτσι κατασκευάζονται και οι λύσεις τους. Αυτές αναπαράγουν τις προτάσεις που είναι διαδεδομένες, αναπαράγουν την κυρίαρχη ιδεολογία. Ο βαθμός αποδοχής των λύσεων εξαρτάται από την ιδεολογική τους προέλευση. Γι' αυτό και, κατά τον Edelman, το πιο σημαντικό στη διαπραγμάτευση των προβλημάτων είναι η εξήγησή τους και όχι τόσο η πιθανή επίλυσή τους. Οι αντιπαραθέσεις γύρω από τα κοινωνικά προβλήματα έχουν αποκτήσει τελετουργικό χαρακτήρα, ενώ, από την άλλη πλευρά, εξασφαλίζουν τη σταθερότητα του καθεστώτος. Συχνά κατασκευάζεται επίλυση ή πρόοδος στην επίλυση ενός προβλήματος (π.χ. η επικέντρωση της προσοχής στη μικρή μείωση της ανεργίας, ενώ τα ποσοστά της μπορεί να είναι πολύ υψηλά).

Με ανάλογο τρόπο κατασκευάζονται και οι άνθρωποι που δίνουν τη λύση στα προβλήματα – οι *αυθεντίες*, όπως τις αποκαλεί ο Edelman. Το πρόβλημα οδηγεί ανθρώπους με ειδικές ικανότητες να ασχοληθούν με αυτό, να επιδιώξουν κύρος, κέρδη κλπ. Έτσι, ορισμένοι (π.χ. πολιτικοί, δημοσιογράφοι) έχουν κάθε συμφέρον να αναγορεύουν κοινωνικές καταστάσεις σε προβλήματα. Συχνά κατασκευάζονται προβλήματα όχι μόνο για να επιτευχθούν επιδιώξεις, αλλά και για να *δικαιολογηθούν* λύσεις (πολιτικές), όπως λ.χ. σε περιπτώσεις εξοπλιστικών προγραμμάτων, που εξυπηρετούν άλλους σκοπούς. Άλλες φορές πάλι, η κατασκευή ή η επικέντρωση της προσοχής των πολιτικών και των ΜΜΕ σ' ένα πρόβλημα χρησιμεύει για να αποσπάσει την προσοχή του κοινού από πιο επικίνδυνο για την εξουσία πρόβλημα. Μια λύση (όπως και ένα κοινωνικό πρόβλημα) αναγορεύεται σε τέτοια στο βαθμό που την αποδέχεται το κοινό.

Η σχετικιστική προσέγγιση του Edelman, σύμφωνα με την οποία τα κοινωνικά προβλήματα είναι κατασκευές, επεκτείνεται με συνέπεια και στο φαινόμενο των πολιτικών *ηγετών*. Για τον συγγραφέα, οι ηγέτες έχουν πρωτίστως μια *συμβολική* σημασία (συμβολίζουν το καλό, το κακό, τον εθνικισμό κλπ.). Αυτό οφείλεται στο ότι δεν μπορούν να παίξουν αυτό το ρόλο οι κοινωνικές, οικονομικές κλπ. διεργασίες, αλλά και στο ότι οι άνθρωποι μεταβιβάζουν στον ηγέτη την ευθύνη των επιλογών, όντας επιφορτισμένοι οι ίδιοι με τις δυσκολίες της καθημερινής ζωής.

Στο βαθμό που στην κοινωνία υπάρχουν αντικρουόμενα συμφέροντα και ιδεολογίες, οι ηγέτες είναι *αμφιλεγόμενες* προσωπικότητες. Για το λόγο αυτό, ως έννοια, οι ηγέτες και η ηγεσία είναι ασαφείς. Η ασάφεια διαφαίνεται και από το γεγονός ότι ενώ ο όρος ηγέτης σημαίνει κάποιον που αναλαμβάνει καινοτόμες πρωτοβουλίες, οι ηγέτες συνήθως είναι δέσμοι των οπαδών τους, τις απόψεις των οποίων υιοθετούν. Οι ηγέτες συχνά παραπλανούν, είναι αδρανείς ή ανειλικρινείς, έχουν μη αυθεντική συμπεριφορά, προκείμενου να εξασφαλίσουν την υποστήριξη ομάδων με αντικρουόμενα συμφέροντα. Ομοίως με τους ηγέτες κατασκευάζονται οι ιδιότητες των ηγετών, η πολιτική *επιτυχία* και η πολιτική *αποτυχία*. Αυτό γίνεται με την κατασκευή γεγονότων (λ.χ. μια πολεμική επιχείρηση) ή την κατασκευή των κριτηρίων (π.χ. την αναγόρευση ορισμένων οικονομικών δεικτών σε κριτήριο επιτυχίας) με τα οποία κρίνεται η επιτυχία ή η αποτυχία.

Στη βιβλιογραφία παρατηρείται διάσταση ανάμεσα στις απόψεις που θεωρούν ότι οι ηγέτες διαμορφώνουν την ιστορία, και εκείνες που προεβέβουν ότι οι ηγέτες είναι προϊόν των ιστορικών συνθηκών. Η τρέχουσα δημοσιογραφία συντάσσεται μάλλον με την πρώτη άποψη, καταδεικνύοντας τα πρόσωπα (τους ηγέτες) ως πρωταγωνιστές των καταστάσεων. Αυτό δεν είναι τυχαίο, μιας και η κυριότερη συμβολική σημασία του όρου «ηγεσία», σύμφωνα με τον Edelman, είναι η μεταφορά της προσοχής του κοινού από τις κοινωνικές διεργασίες στα άτομα που ασκούν τη διακυβέρνηση. Η συμβολική διάσταση των ηγετών τούς ωθεί, από τη μια πλευρά, να επικεντρώνουν την παρουσία τους στο *στιλ*, στην προσωπικότητα, στην ευφυΐα κλπ. (κάτι που ενισχύεται και από τα ΜΜΕ), ενώ, από την άλλη πλευρά, με αυτό τον τρόπο να διακρίνονται από τους αντιπάλους τους και να επιχειρούν να επικρατήσουν. Όσο πιο μικρές είναι οι διαφορές τους στα κοινωνικά προβλήματα τόσο περισσότερο η αντιπαλότητα εστιάζεται σε ζητήματα τεχνικής, τακτικής, τόσο πιο πολύ χρησιμοποιούν μια γλώσσα που κατασκευάζει προβλήματα.

Όπως κατασκευάζονται οι ηγέτες, έτσι κατασκευάζονται και οι πολιτικοί *εχθροί*. Πολλές φορές οι εχθροί κατασκευάζονται επειδή μπορεί να αποφέρουν υποστήριξη. Γι' αυτό και όταν η εχθρική απειλή ενδυναμώνει κάποιους ηγέτες, τότε οι τελευταίοι έχουν κάθε λόγο να τη διαιωνίζουν και όχι να την καταστρέψουν. Η αναγόρευση του πολιτικού ανταγωνιστή σε αντίπαλο ή εχθρό εξαρτάται από το αν η προσοχή εστιάζεται στις *μεθόδους* που χρησιμοποιεί (π.χ. στις εκλογές) ή στα εγγενή *χαρακτηριστικά* του (π.χ. οι Εβραίοι για τους Ναζί). Στην πρώτη περίπτωση σκοπός είναι η νίκη, στη δεύτερη η εξόντωση του ανταγωνιστή. Πολλές φορές, συμμαχίες οικοδομούνται με την κατασκευή ενός εχθρού που μπορεί να είναι και ανύπαρκτος.

Η γλώσσα παίζει εξαιρετικό ρόλο στην κατασκευή του εχθρού. Οι *έντονες εκφράσεις* (π.χ. αράπης, βάρβαρος κλπ.) ενδυναμώνουν την πίστη στην ύπαρξη του εχθρού, ενώ απευθύνονται και συχνά εκφοβίζουν εκείνους που δεν αποδέχονται τις κυριαρχούσες απόψεις για τον εχθρό. Συχνά οι ενέργειες εναντίον του εχθρού δεν ανταποκρίνονται στο κακό που πιστεύεται ότι προκαλούν, ενώ εκείνοι που κατασκευάζουν την εχθρότητα (κυβερνητικά και άλλα πολιτικά στελέχη) δεν υφίστανται καμία *συνέπεια* – σε αντίθεση με τα θύματά τους (π.χ. τους μακαρθικούς διώκτες). Η κατασκευή ε-

νός εχθρού επικεντρώνει την προσοχή σε ορισμένες ιδιότητες και χαρακτηριστικά του (λ.χ. θρήσκευμα, ιδεολογία, εθνικότητα κλπ.) και αποσιωπά άλλα. Έτσι διαγράφονται οι ατομικές ιδιαιτερότητες των «εχθρών» με αποτέλεσμα να μην αναγνωρίζονται οι εχθροί ως *ανθρώπινα* όντα.

Με την κατασκευή του εχθρού *μετατίθεται* η ευθύνη για τις απογοητεύσεις, τις αποτυχίες, την ανασφάλεια κλπ. προς κοινωνικές ομάδες που είναι *αδύναμες*, χωρίς απαραίτητα να είναι υπεύθυνες γι' αυτό. Η μετάθεση εκτονώνει τη δυσaréσκεια των απογοητευμένων, των απειλούμενων κλπ. Οι ηγέτες επικαλούνται εξωτερικούς εχθρούς για να αποσπάσουν την προσοχή του κοινού από τα εσωτερικά προβλήματα. Μορφές μετάθεσης των ευθυνών είναι επίσης η ενοχοποίηση των θυμάτων μιας κατάστασης (φτώχειας, ανεργίας κλπ.), καθώς και η αυτοενοχοποίηση. Η κατασκευή των πολιτικών εχθρών μπορεί να αφήσει *ατιμώρητους* εκείνους που βλάπτουν κάποιους, ενώ μπορεί να προκαλέσει κακό σε αθώους. Ενδυναμώνει τις καθιερωμένες σχέσεις εξουσίας και συμβάλλει στη δημιουργία της ιστορίας ως μύθου που εξηγεί μέσω της εχθρότητας βολικά το παρόν.

Οι πολιτικές ειδήσεις συγκαλύπτουν το γεγονός ότι τα πολιτικά προβλήματα, οι ηγέτες κλπ. είναι κατασκευές του λόγου και αναπαράγουν ιδεολογίες, συντελώντας έτσι στην πολιτική *καθήλωση* του κοινού, στην εξασφάλιση υποστήριξης στους ηγέτες, στην απουσία της ιστορίας, των ανισοτήτων και της κοινωνικής δομής από το προσκήνιο, γεγονός που ευνοεί τις προνομιούχες κοινωνικές τάξεις. Οι ειδήσεις εισάγουν το κοινό σ' έναν κόσμο εκπλήξεων και δράματος, όπου ανταποκρίνεται συναισθηματικά (με ανησυχία αλλά και αισιοδοξία ταυτόχρονα). Η ειδησεογραφική κάλυψη των γεγονότων (λ.χ. οικονομικών σκανδάλων) καθίσταται ισχυρότερο όπλο για τις ηγεσίες απ' ό,τι μια επιστημονική μελέτη του ίδιου θέματος.

Ο Edelman προτείνει ως τρόπο για την κατανόηση της πολιτικής γλώσσας και του πολιτικού θεάματος την *αποδόμηση*, δηλαδή το παιχνίδι των ποικίλων συσχετίσεων των όρων με τους οποίους κατασκευάζεται το πολιτικό θέαμα. Την αποκάλυψη των αντιφάσεων (π.χ. οι πολεμικές επιχειρήσεις εξασφαλίζουν την ειρήνη), των ασαφειών, των αναστροφών στην αξιολογική ιεραρχία (λ.χ. τον χαρακτηρισμό της περικολής των επιδομάτων στους φτωχούς ως προώθηση της αυτονομίας τους από το κράτος) που επιφέρει η

πολιτική γλώσσα. Για τον συγγραφέα, κάθε ισχυρισμός «αποτελεί απαραίτητο συμπλήρωμα του αντιθέτου του».

Όμως το πιο επιτυχημένο ίσως αντίδοτο στην πολιτική μυστικοποίηση δε βρίσκεται στην επιλογή του ενός ή του άλλου πολιτικού λόγου (μιας και αλληλοσυντηρούνται), αλλά στην προσφυγή σε άλλη γλώσσα, εκείνη της τέχνης. Η τέχνη βοηθά στην καταπολέμηση των τετριμμένων πολιτικών μορφών που δένουν τους ανθρώπους στο παρόν, σε μελλοντικές υποσχέσεις, σε αδιαμφισβήτητες πραγματικότητες, όπου εγκλωβίζουν το άτομο σε δημοσιογραφικά καλυμμένες εξελίξεις, που ελαχιστοποιούν τις επιλογές. Στην τέχνη, οι ήρωες και τα σύμβολα έχουν πυκνά νοήματα, περίπλοκες συσχετίσεις. Η απαισιοδοξία που διακατέχει το μεγαλύτερο μέρος της τέχνης αναμειγνύεται με το χιούμορ, κάτι που μπορεί να βοηθήσει στην αντίκρουση της πολιτικής γλώσσας και έχει άμεση απήχηση και ευθείες πολιτικές συνέπειες.

4. ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ;

Πέρα από όσα αναφέρονται για την κονστρουκτιβιστική μέθοδο του συγγραφέα στην εμπεριστατωμένη εισαγωγή του επιμελητή της έκδοσης, θα θέλαμε να προσθέσουμε ακόμα κάτι. Στην ανάλυση του Edelman συναντάμε το κλασικό σχήμα ανάλυσης που υιοθετούν εκπρόσωποι του σχετικισμού σε άλλα πεδία. Στη δική του «φιλοσοφία της ιστορίας», ο Baudrillard παρουσιάζει ως προϊόν κατασκευής τις ανάγκες, τις χρηστικές ιδιότητες των αγαθών, τις σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, τις κοινωνικές πρακτικές και πολιτικές, και χαρακτηρίζει ως αυθαίρετα τα μοντέλα κοινωνικής ανάλυσης που βασίζονται στην πολιτική οικονομία.

Η κριτική σ' αυτή την προσέγγιση (όσον αφορά τον Edelman) εστιάζεται στο ότι τα προβλήματα, οι λύσεις, οι ηγέτες, οι ειδήσεις κλπ., μπορεί είναι κατασκευές, δε σημαίνει όμως ότι είναι αυθαίρετες. Αντίθετα, η αναζήτηση του αυθαίρετου, η διάκρισή του από το μη αυθαίρετο είναι το περιεχόμενο της κοινωνικής ανάλυσης. Συνεπώς το ερώτημα θα μπορούσε να μετατοπιστεί, αναζητώντας το όριο ανάμεσα στο αυθαίρετο και στο αυτοοριζόμενο. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Edelman επικεντρώνεται στη συμβολική διάσταση των ηγετών (όπως και των προβλημάτων, των λύσεων των ηγετών κλπ.), υποβαθμίζοντας το γεγονός ότι ενεργούν με τρό-

πους που επηρεάζουν υλικά τους πολίτες, πως έχουν και λειτουργική διάσταση. Η επικέντρωση στη συμβολική διάσταση συμβαδίζει με τη σκίαση της ενεργούς αλληλεπίδρασης των υποκειμένων (που επιμόνωσ τα χαρακτηρίζει «παρατηρητές», αλλά όχι δράστες) με τα κοινωνικά προβλήματα, αλλά και τους φορείς άλλων ιδεολογικών αντιλήψεων που προβάλλουν οι ειδήσεις – γεγονός που όπως έδειξε και ο Mead, τον οποίο επικαλείται ο Edelman, οδηγεί στη δημιουργία μιας δυποκειμενικής πραγματικότητας. Οι διαφορές στα υλικά συμφέροντα δε συνεπάγεται ότι αυτά είναι και ανεξάρτητα, όπως δεν είναι ανεξάρτητες και οι σημασίες που υιοθετούν τα υποκείμενα για τα γεγονότα. Αντίθετα, η διασύνδεσή τους μάλλον δείχνει την κοινή τους προέλευση. Γι' αυτό και φαίνεται παράδοξο πώς, αφού οι ειδήσεις ερμηνεύονται από το κοινό με βάση τις εμπειρίες και την ιδεολογία του, διεξάγονται συγκρούσεις για τον ορισμό σ' αυτές, των προβλημάτων, των ηγετών και των λύσεων. Ίσως εδώ υποκρύπτεται μια ταύτιση της πολιτικής με την ιδεολογία (με την έννοια της ταύτισης του πραγματικά επιδιωκόμενου σκοπού με την αξιακή του θεμελίωση), της διαδικασίας με το αποτέλεσμα, της μορφής με το περιεχόμενο. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι, ενώ ο Edelman υποδεικνύει τη γλώσσα ως τον δημιουργό της «πραγματικότητας», περιορίζεται μόνο στο περιεχόμενο και δεν αναλύει ιδιαίτερα το λόγο των ΜΜΕ, σαν αυτός να μην παίζει ρόλο στη διαμόρφωση των ερμηνειών.

Η ανάλυση του Edelman χαρακτηρίζεται ωστόσο από μια εξαιρετική συμβολή. Μας επιστρά την προσοχή στα λεκτικά παιχνίδια, στους κώδικες, στο παιχνίδι της επικοινωνίας που κρύβεται πίσω από τις ειδήσεις και τα ΜΜΕ και που μπορεί να επηρεάσει καθοριστικά τη δράση των ανθρώπων στην πολιτική, αλλά και στις κοινωνικές ομάδες, στην οικονομία, στη θέσμιση της κοινωνίας. Κάτι που έχει ιδιαίτερη σημασία, από τη στιγμή που το παιχνίδι αυτό έχει αποκτήσει ιδιάζουσα δομική θέση στους θεσμούς, αλλά που δεν παύει να είναι ιστορικό φαινόμενο. Κοντολογίς, η ανάλυση του Edelman μάς εξοπλίζει για πιο αποτελεσματική, περισσότερο εξοπλισμένη, ιστορικά επίκαιρη δράση στους θεσμούς. Ίσως η πιο συνεπής στάση προς την άποψη του Edelman είναι να τη δούμε όπως βλέπει εκείνος την πολιτική «πραγματικότητα», δηλαδή συμβολικά.